

INVESTIGATIONES LINGUISTICAE VOL. XXIII, 2011
© INSTITUTE OF LINGUISTICS – ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY
AL. NIEPODLEGŁOŚCI 4, 61-874 POZNAŃ – POLAND

Podobieństwa i różnice w podejściu do nauki języka obcego pomiędzy osobami jednojęzycznymi i wielojęzycznymi

Similarities and differences between monolinguals and multilinguals in their approach towards foreign language learning

Agnieszka Górska

UNIwersytet Opolski,
PL. KOPERNIKA 11, 45-040 OPOLE

agnieszka.gorska@hotmail.co.uk

Abstract

This paper presents results of three comparisons: first, between monolinguals and multilinguals, second, between simultaneous multilinguals and consecutive multilinguals, and third, between simultaneous multilinguals and monolinguals. The aim of the research was to determine whether those groups differ in their approach towards the language learning process. Some differences between multilinguals and monolinguals were found. The paper may be of interest to those who investigate motivation and language learning strategies.

1. Wstęp

Nauczyciele języków obcych wiedzą, że uczniowie różnią się od siebie – w badaniach zwracano uwagę na takie elementy jak: inteligencja, zdolności, cechy osobiste, płeć lub wiek (Cook, 2008). Większość uczniów w grupach szkolnych jest zwykle traktowana, jakby wszyscy byli jednojęzyczni, a pojawiające się informacje o wielojęzyczności uczniów są, z różnych powodów, ignorowane. Potrzeba badania podejścia do procesu uczenia się u osób wielojęzycznych i jednojęzycznych wiąże się z faktem, iż doświadczenie wielojęzyczności lub jednojęzyczności może wpływać na stosunek do nauki, a tym samym na wyniki nauczania. Uznano, że takie elementy jak opinie, wiedza o strategiach oraz motywacja złożą się na obraz jednostkowego podejścia do nauki języka obcego.

Motywacja w uczeniu się języków obcych była badana od lat 80. Jej najśłynniejszym teoretykiem jest Robert Gardner (1985), który wskazał na

istnienie dwu podstawowych typów motywacji: integrującej (zorientowanej na integrację) oraz instrumentalnej (zorientowanej na korzyści). Model ten zdobył dużą popularność, mimo iż jego założenia najlepiej odpowiadały realiom krajów, takich jak Kanada, skąd pochodzi jego twórca i gdzie oficjalnie używa się dwu języków. Gardner modyfikował swój model w późniejszych latach (Gardner, 2003). Autorami innych modeli byli m.in. Richard Clément (Clément i inni, 1977) ze swoim konceptem językowej pewności siebie oraz John Schumann (1998) twórca modelu neurobiologicznego. Kolejną próbą zbudowania spójnego modelu motywacji był model z roku 2001 przedstawiony przez Dörnyei'a wraz z Otto¹ (Dörnyei, 2001). Model ten był dość skomplikowany i w 2005 roku po intensywnych badaniach, Dörnyei przedstawił swój model 'motywującej osobowości L2²', który jest pierwszym modelem łączącym dziedzinę motywacji w akwizycji języka z obowiązującymi w psychologii koncepcją osobowości – pojawia się 'Idealne Ja' – wyobrażenie osoby, którą uczący chce się stać w przyszłości (Dörnyei, 2009).

Od momentu przedstawienia model zyskał dużą popularność, został wykorzystany do badań nad japońskimi uczniami przez Stephena Ryan'a (2009) oraz uczniami chińskimi, japońskimi i irańskimi przez Tatsuya, Magid i Papi (2009), które to badania potwierdziły użyteczność modelu. Pomijając dyskusje terminologiczne w temacie strategii językowych, badania nad tym tematem zainicjowała Joan Rubin (1975) artykułem pt. *Czego mogą nas nauczyć dobrzy uczniowie języków obcych?* Autorka wyodrębniła siedem strategii przypisywanych najlepszym uczniom. Był to początek tego typu badań, a z czasem okazało się, że badania nad strategiami uczenia się nie należą do najłatwiejszych, bowiem strategię te ciężko jest zidentyfikować poprzez obserwację (Naiman i inni, 1996), a różnorodne metody używane do badania strategii nie dają rezultatów z powodu niedostosowania do specyficznego zagadnienia, jakim są strategie uczenia się (Cohen i Scott, 1996). Z powyższych powodów, modele strategii uczenia się języków obcych często przybierają kształt listy strategii. Taką listą jest model Rebeki Oxford (1990), która rozróżnia 80 strategii w 6 klasach. I choć lista ta jest najpełniejszą dostępną, była ona krytykowana przez Michael'a O'Malley'a i Annę Chamot (1990) z powodu braku oparcia w teorii kognatywnej oraz braku rozróżnienia pomiędzy użyciem strategii przez uczniów różniących się wynikami w nauce. Lukę tę uzupełniają badania Suzanny Graham (1997), która zaproponowała listę strategii stosowanych przez uczniów zdolnych, oraz O'Malley'a i Chamot (1990), którzy wśród swoich trzech typów strategii zidentyfikowali te, które używane były przez uczniów z lepszymi wynikami. Warto również wspomnieć o badaniu Neil'a Neimann'a (1996), w którym nie stwierdzono różnic w używaniu strategii pomiędzy uczniami z różnymi wynikami w nauce oraz Urilike Jessner (2006) gdzie użycie strategii uczenia się udało się powiązać z wyższą świadomością językową uczniów.

¹ Process Model of L2 Motivation.

² L2 Motivational Self System.

2. Materiały i metody

Celem badania było ustalenie czy osoby jednojęzyczne, wielojęzyczne od dziecka oraz wielojęzyczne, które nabyły język w okresie późniejszym (np. poligłoci, tłumacze, lingwiści) różnią się od siebie podejściem do procesu uczenia się języka obcego. Podejście było zdefiniowane jako kombinacja działań, motywacji i przekonań. Można powiedzieć zatem, że podstawowe pytanie zadane w tym badaniu brzmi: Jak osoby wielojęzyczne różnią się od osób jednojęzycznych w podejściu do uczenia się języków obcych? Szczegółowo:

1. Jaka jest ich wiedza na temat strategii uczenia się?
2. Jaka jest ich motywacja?
3. Jakie są ich opinie dotyczące uczenia się języków obcych?

Za osobę wielojęzyczną w tym badaniu uważa się każdą osobę, która zna przynajmniej jeden język obcy. Pośród osób wielojęzycznych, ze względu na posiadane przez nie doświadczenie w świadomym uczeniu się języka obcego, można wyróżnić dwie grupy: osoby dwujęzyczne, które przyswoiły język obcy w dzieciństwie drogą akwizycji symultanicznej i nie opanowały później żadnego innego języka obcego oraz osoby, które opanowały język obcy, ucząc się go jako osoby dorosłe drogą akwizycji sukcesywnej, bez względu na to czy język obcy był ich drugim czy kolejnym. A zatem, przyjmując za kryterium podziału doświadczenie w świadomym uczeniu się języka, otrzymamy trzy grupy:

- I – osoby jednojęzyczne - znające tylko język ojczysty;
- II – osoby wielojęzyczne – wszystkie języki przyswojone drogą akwizycji symultanicznej;
- III – osoby wielojęzyczne – przynajmniej jeden język przyswojony drogą akwizycji sukcesywnej.

Hipotezy

Hipoteza 1: Osoby jednojęzyczne (grupa I) i wielojęzyczne (grupy II i III) mają inne podejście do nauki języka obcego ponieważ:

- a) ich wiedza na temat strategii uczenia się języków obcych jest inna;
- b) ich motywacja do uczenia się języków obcych jest inna;
- c) wyrażają inne opinie dotyczące procesu uczenia się języków obcych.

Hipoteza 2: Osoby wielojęzyczne z grupy akwizycji symultanicznej (grupa II) różnią się od osób wielojęzycznych z grupy akwizycji sukcesywnej (grupa III) pod względem:

- a) wiedzy na temat strategii uczenia się języków obcych;
- b) motywacji do uczenia się języków obcych;

- c) opinii dotyczących procesu uczenia się języków obcych.

Hipoteza 3: Podejście do nauki osób wielojęzycznych z grupy akwizycji symultanicznej (grupa II) jest podobne do podejścia osób jednojęzycznych (grupa I), a podobieństwa te będą widoczne w zakresie:

- a) wiedzy na temat strategii uczenia się języków obcych;
- b) motywacji do uczenia się języków obcych;
- c) opinii dotyczących procesu uczenia się języków obcych.

3. Instrument badawczy

Narzędziem użytym w badaniu była ankieta, pozwala na zebranie danych od dużej liczby osób przy niskich kosztach finansowych i w relatywnie krótkim czasie. Dobrze napisana ankieta jest narzędziem dokładnym i skutecznym, pytania zamknięte mogą być poddane analizie statystycznej, a precyzyjne wyliczenia wyników można uzyskać za pomocą komputera natychmiast po zebraniu informacji.

Ankieta użyta w badaniu miała cztery części. Pierwszą część stanowiły pytania ogólne, dotyczące płci, wieku, zatrudnienia, poziomu edukacji etc. Drugą częścią był test, zaprojektowany przez Reбекę Oxford (1990) przeznaczony do badania metod uczenia się języków obcych tzw. 'Inwentarz strategii uczenia się' (Strategy Inventory for Language Learning), znany również jako SILL.

Część trzecia ankiety to test³ zaprojektowany na podstawie 'modelu motywującej osobowości L2' (L2 Motivational Self System) Zoltana Dörnyei'a (2009).

Część czwarta zawiera pytania dotyczące opinii badanych na temat procesu uczenia się języka obcego.

'Inwentarz strategii uczenia się' (SILL)

Inwentarz strategii uczenia się (SILL) jest prawdopodobnie jednym z najlepszych narzędzi do badania strategii używanych przez osoby uczące się języka obcego. Jak każde narzędzie, również SILL, ma wady i zalety. Autorka starając się uwzględnić wszystkie znane sobie strategie, rozbudowała inwentarz nadmiernie tak, że stracił nieco na przejrzystości, niektóre ze strategii powtarzają się w innych działach testu, czasem w nieco zmodyfikowanej formie i pod innymi nazwami. Z drugiej jednak strony, SILL jest najpełniejszym inwentarzem strategii używanych do uczenia się języków obcych. Oryginalna wersja SILL⁴ składa się z osiemdziesięciu pytań, zgrupowanych w sześciu głównych kategoriach strategii: pamięciowych, kognitywnych, kompensacyjnych, metakognitywnych, afektywnych i społecznych.

³ Użyty przez Stephena Ryana podczas jego badań nad motywacją w Japonii (2009).

⁴ Czyli: Version 5.1 – Version for English Speakers Learning a New Language.

W obecnym badaniu pominięte zostały strategie: kognitywne, kompensacyjne oraz społeczne. Strategie kognitywne, bardzo często używane w procesie edukacji szkolnej, zostały pominięte, bowiem na podstawie ich użycia nie można stwierdzić różnic pomiędzy osobami doświadczonymi w uczeniu się języków obcych a osobami jednojęzycznymi.

Strategie kompensacyjne również nie zostały uwzględnione. Są to strategie obecne podczas procesu uczenia się języka obcego i są one częścią doświadczenia każdego uczącego się, jednakże ich stosowanie samo w sobie nie służy wzbogacaniu wiedzy o języku. Pojawienie się strategii kompensacyjnych w procesie uczenia się może być wynikiem niedostatecznego opanowania materiału językowego i słabego poziomu zaawansowania.

Strategie społeczne, do których należą na przykład: prośba o udzielenie wyjaśnienia, prośba o poprawienie błędu, również zostały pominięte. Strategie te nie muszą bezpośrednio wpłynąć na poziom wiedzy uczącego się, bowiem nie są bezpośrednio skierowane na poszerzanie wiedzy.

W ankiecie zostały użyte jedynie strategie pamięciowe, metakognitywne oraz afektywne. Zagadnienia dotyczące tych strategii stanowią części A, B i C ankiety i zawierają łącznie 38 stwierdzeń. Badani mieli do wyboru pięć możliwych odpowiedzi (od „nigdy” do „zawsze”), a każdej odpowiedzi w teście została przyporządkowana wartość numeryczna, dlatego możliwe było sumowanie wartości i wyliczenie średniej, zarówno dla poszczególnych części, jak i dla całego testu SILL. W teście tego typu nie ma złych ani dobrych odpowiedzi, jego celem jest sprawdzenie jak często dane strategie są używane przez uczących się.

‘Ankieta Czynn timerów Motywacyjnych’ Zoltana Dörnyei’a

‘Ankieta Czynn timerów Motywacyjnych’ (Motivational Factors Questionnaire) opracowana przez Zoltana Dörnyei’a (2009) na podstawie jego teorii, była podstawą dla trzeciej części kwestionariusza użytego w badaniu. Z ponad stu różnego rodzaju pytań wybrane zostało 30. Pytania te obejmowały swoim zasięgiem 8 zmiennych motywacyjnych, opisywanych w publikowanych badaniach Dörnyei’a, i są to: zainteresowanie kulturą, stosunek do społeczności używającej języka obcego, nastawienie na korzyść, integracyjność, pewność siebie, zainteresowanie językami obcymi, idealne ja związane z językiem obcym oraz zamierzony wysiłek. Teoria Dörnyei’a była opracowana z myślą o osobach uczących się języków obcych, wymienione zmienne zostały wybrane spośród innych tak, aby odzwierciedlać potrzeby zarówno osób, które nigdy nie uczyły się języka obcego, jak i takich, które już się uczyły języka.

Uczestnicy

Badanie miało miejsce na przełomie lipca i sierpnia roku 2009. Ponad 100 osób wypełniło ankietę. Odrzucono 13 niepełnych kwestionariuszy.

Uwzględniono 104 ankiety. Pośród wypełniających 45 osób stanowili mężczyźni (43,4 %), a 59 osób stanowiły kobiety (56,7 %).

Osoby biorące udział pochodziły z różnych części globu, liczba języków ojczystych (L1) wyniosła 26. Największą grupę stanowiły osoby z językiem angielskim jako pierwszym (n = 58; 55,8 %), następnie były osoby z językiem chińskim (n = 7; 6,7 %), hindi (n = 6; 5,8 %), pendżabski (n = 4; 3,8 %), polskim (n = 4; 3,8 %), perskim (n = 3; 2,9 %), arabskim (n = 3; 2,9 %), tajskim (n = 2; 1,9 %), gudżarati (n = 2; 1,9 %). Kolejne 16 osób za pierwszy język miało jeden z języków z grupy: kataloński, czeczeński, jamajski, czeski, fante, farsi, niemiecki, grecki, japoński, rumuński, rosyjski, szona, hiszpański, twi, joruba.

Wśród uczestników badania: 9 osób znało i uczyło się tylko jednego języka (8,7%), 95 znało dwa języki (91,3 %), 70 osób znało trzy języki (67,3 %), 35 osób znało cztery języki (3,7 %), 21 osób znało pięć języków (20,2 %), 5 osób znało lub uczyło się sześciu języków obcych (4,8 %).

Najpopularniejsze języki obce wśród badanych

Najpopularniejszym spośród języków obcych był język francuski (n = 51; 49 %), następne były: angielski (n = 46; 44,2 %), niemiecki (n = 35; 32,7 %), hiszpański (n = 20; 15,4 %), dialekty chińskie (n = 10; 9,6 %), hindi (n = 10; 9,6 %) oraz włoski (n = 8; 7,7 %).

Język angielski i jego użytkownicy

Pośród badanych, których językiem ojczystym był angielski (n = 58), najpopularniejszym językiem obcym był francuski (n = 38), następnie niemiecki (n = 25), dalej hiszpański (n = 17), w tej grupie również znalazły się wszystkie osoby jednojęzyczne (n = 9). Ankieta była sporządzona w języku angielskim, a zatem wszyscy badani musieli znać język angielski. Dla 58 badanych angielski był ich językiem ojczystym (55,8 %), dla 31 badanych angielski był ich drugim językiem (29,8 %), dla 8 badanych trzecim (7,7 %) dla 4 badanych czwartym (3,8 %), dla 3 badanych piątym (2,9 %).

Wykształcenie i zatrudnienie

Osoby objęte badaniem były dobrze wykształcone, studiowały lub pracowały: 20 osób posiadało maturę (19,2 %), 43 osoby dyplom licencjata (41,3 %), 34 osoby dyplom magistra (32,7 %), jedna osoba miała zrobiony doktorat (1 %), trzy osoby ukończyły gimnazjum (2,9 %), trzy osoby posiadały inne dyplomy szkół wyższych (2,9 %).

Duża część badanych wciąż się uczyła i tak pośród nich: 39 osób było studentami (37,5 %) w tym: 4 osoby studiowały na studiach licencjackich (3,8 %), 18 osób na studiach magisterskich (17,3 %), 17 osób na studiach doktoranckich (16,3 %).

Jeśli chodzi o zatrudnienie to: 62 osoby pracowały: 48 osób na pełen etat (46,2 %), 14 osób na pół etatu (13,5 %). W grupie badanych znalazły się też 2 osoby na emeryturze (1,9 %).

Osoby badane znajdowały się w przedziale wiekowym od 18 do 76 roku życia ($M = 33$; $SD = 12$).

Zmienne

Płeć

Płeć jest istotną zmienną bowiem, jak pokazują badania, istnieją różnice pomiędzy mężczyznami i kobietami, jeśli chodzi o użycie odpowiednich strategii uczenia się. Jednym z przykładów jest badanie Oxford i Nyikos z roku 1989 (Graham, 1997: 41), z którego wynika, że kobiety używają większej liczby strategii uczenia się, chodzi głównie o: przestrzeganie reguł, nawiązywanie rozmowy i uzyskiwanie odpowiedzi. Badacze nie byli w stanie znaleźć warunków, w których mężczyźni używaliby jakiegokolwiek strategii uczenia się w większym stopniu niż kobiety.

Wiek

Po osiągnięciu przez dziecko wieku lat dziewięciu, pod wpływem zmian w mózgu, spada zdolność do przyswajania języków obcych (Mackey, 2000: 37). Z drugiej strony, nie jesteśmy w stanie stwierdzić, w którym momencie następuje krytyczny spadek zdolności (Cook, 1995: 52). Choć wiek może oznaczać zmiany w fizjologii i starsza osoba będzie umysłowo odmienna od młodszych (Cook, 1995: 56), wiek może być zmienną o znaczeniu trudnym do ustalenia.

Język ojczysty

Zmienna ta informuje nas pośrednio o pochodzeniu etniczno-narodowościowym badanych. Członkowie tej samej społeczności posługują się często tym samym językiem ojczystym, ale istnieją również społeczności, w których znajomość wielu dialektów lub języków jest normą (np. w: Indiach, Chinach, Nigerii). Rodzimi użytkownicy języków popularnych (angielski, francuski, hiszpański) nie muszą uczyć się języków obcych, aby móc się porozumiewać z innymi. Język ojczysty wskazuje zatem na przynależność do społeczności, która niejako z zasady będzie wielojęzyczna lub nie.

Znajomość języków obcych

Zmienna stanowiąca o znajomości języków obcych jest istotną zmienną dla badań nad uczeniem się języków i motywacją. Zmienna ta informuje nas pośrednio o posiadanym doświadczeniu, odniesionych sukcesach, co ma wpływ na przekonania uczących się. Osoby jednojęzyczne często są przekonane, że nie są w stanie nauczyć się języka obcego. Ich motywacja do nauki bywa mniejsza, niż u osób, które już raz zdołały się nauczyć języka obcego. Podobnie osoby dwujęzyczne, które nauczyły się drugiego języka

w dzieciństwie metodą akwizycji symultanicznej, mogą, choć nie muszą, wykazywać większą wiarę w swoje możliwości. W danym badaniu, wszystkie osoby, które określiły swoją znajomości drugiego języka obcego poniżej 4 poziomu w 7-stopniowej skali, zostały uznane za jednojęzyczne. Osoby, które określiły swoją znajomość drugiego języka obcego na poziomie 4 lub wyższym, zostały uznane za osoby wielojęzyczne. W badaniu wzięło udział 41 (39,4%) osób jednojęzycznych i 63 (60,6%) osób wielojęzycznych.

Akwizycja symultaniczna – akwizycja sukcesywna – wiek akwizycji

Wiek akwizycji oraz sposób akwizycji to jedne z najważniejszych zmiennych w badaniach nad przyswajaniem języków obcych. Osoby wielojęzyczne, które nauczyły się języka drogą akwizycji symultanicznej, nie mają doświadczenia w świadomym, zaplanowanym uczeniu się języka. Jest zatem ważne, aby odróżnić tę grupę od osób wielojęzycznych, które nauczyły się języka w sposób świadomy metodą akwizycji sukcesywnej. Proces świadomego uczenia się języka wpływa na znajomość strategii metakognitywnych, natomiast fakt bycia osobą wielojęzyczną niestety nie. Informacja na temat wieku akwizycji posłużyła do wyodrębnienia trzech podstawowych grup badanych:

I - osoby jednojęzyczne (n = 41; 39,4 %)

II - osoby wielojęzyczne (akwizycja symultaniczna) (n = 9; 8,7 %)

III - osoby wielojęzyczne (akwizycja sukcesywna) (n = 54; 51,9 %)

Osoby, które uczyły się języków świadomie zostały zaliczone do grupy wielojęzycznych akwizycji sukcesywnej, w jej skład wchodzi przedstawiciele różnych profesji, lingwiści, tłumacze, nauczyciele, studenci.

Osoby, które nauczyły się drugiego (6 osób) lub trzeciego (3 osoby) języka przed ukończeniem piątego roku życia i nie uczyły się później języków obcych, zostały zaliczone do osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej.

Poziom wykształcenia

Poziom wykształcenia stał się jedną ze zmiennych, bowiem może on wpływać na motywację do nauki języków obcych. Osoby lepiej wykształcone znają i używają więcej strategii uczenia się, mogą mieć również różne opinie dotyczące procesu uczenia się.

Znajomość strategii uczenia się – wyniki testu SILL

W danym badaniu zostały użyte trzy części testu SILL, dlatego też każda badana osoba otrzymała cztery wyniki z testu. Pierwszy wynik dotyczył strategii pamięciowych, drugi strategii metakognitywnych, trzeci afektywnych, a czwarty był średnią wszystkich wyników uzyskanych przez badaną osobę.

Zmienne związane z motywacją do uczenia się

Osiem zmiennych zostało wybranych na podstawie 'modelu motywującej osobowości L2' Zoltana Dörnyei'a (Motivational L2 Self System): zainteresowanie kulturą, stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym, nastawienie na korzyść, integracyjność, pewność siebie, zainteresowanie językami obcymi, 'Idealne Ja' związane z językiem obcym, zamierzony wysiłek. Zmienne te zostały wybrane spośród wielu innych bowiem najlepiej odpowiadały potrzebom badanej grupy, do której należały zarówno osoby jednojęzyczne i wielojęzyczne. Model Dörnyei'a został stworzony dla osób uczących się języków obcych i jako taki nie powinien być stosowany w badaniach nad osobami jednojęzycznymi. Dlatego też część zmiennych z jego modelu nie została użyta, aby osoby jednojęzyczne mogły wziąć udział w badaniu.

Zmienne odpowiadające opiniom i przekonaniom

Ludzie uczący się języków obcych zazwyczaj mają ustalone opinie na temat procesu uczenia się, poparte doświadczeniem lub zaczerpnięte z literatury. Przekonania, które wynikają z własnych odczuć uczącego się, nie muszą mieć poparcia w badaniach naukowych, często też są zbyt skomplikowane, aby móc je badać. Na potrzeby badania utworzono trzy zmienne, które miały reprezentować tego typu poglądy:

- 1) przekonanie, że znajomość języków obcych zmienia osobowość
- 2) przekonanie, że pomiędzy językami istnieją podobieństwa, których nie można wyjaśnić w logiczny sposób, a które pomagają w uczeniu się
- 3) przekonanie, że podczas uczenia się możemy odkryć nieznane znaczenia nowych słów

Kolejna grupa zmiennych dotyczyła najważniejszego czynnika pomagającego odnieść sukces w nauce języka. Wśród wymienionych czynników były: talent, wytrwałość, duża ilość pieniędzy przeznaczonych na naukę, dobra metoda uczenia się, bardzo dobra pamięć, dobry nauczyciel, duża ilość wolnego czasu, rozpoczęcie nauki w dzieciństwie, znajomość innych języków obcych. Badani określali przy każdym z czynników w jakim stopniu są one istotne w procesie nauki języka obcego.

4. Wyniki i analiza danych

Dane do powyższego badania były zbierane na przełomie lipca i sierpnia 2009 roku w Londynie. Z około 200 osób, poproszonych o wzięcie udziału, zaledwie 104 wypełniły ankietę w całości. Wypełnienia ankiety odmawiały najczęściej osoby jednojęzyczne, wyrażając kategoryczną niechęć do zajmowania się tematyką języków obcych. Wszystkie dane uzyskane w badaniu były analizowane przy użyciu programu statystycznego SPSS, wersja 16.0.

Strategie uczenia się – wyniki

Wszyscy	Część A Strategie pamięciowe	Część B Strategie metakognitywne	Część C Strategie afektywne	Wszystkie części SILL
Wszyscy uczestnicy	M = 2,69 SD = 0,59	M = 2,87 SD = 0,77	M = 2,42 SD = 0,73	M = 2,73 SD = 0,60
Podział 1				
Osoby jednojęzyczne (n = 41)	M = 2,59 SD = 0,63	M = 2,63 SD = 0,86	M = 2,29 SD = 0,77	M = 2,56 SD = 0,68
Osoby wielojęzyczne (n = 63)	M = 2,76 SD = 0,56	M = 3,02 SD = 0,68	M = 2,51 SD = 0,69	M = 2,83 SD = 0,54
Podział 2				
Osoby jednojęzyczne (n = 41)	M = 2,60 SD = 0,63	M = 2,63 SD = 0,86	M = 2,29 SD = 0,77	M = 2,56 SD = 0,68
Osoby wielojęzyczne (akwizycja symultaniczna) (n = 9)	M = 2,41 SD = 0,72	M = 2,83 SD = 0,73	M = 2,27 SD = 0,66	M = 2,57 SD = 0,54
Osoby wielojęzyczne (akwizycja sukcesywna) (n = 54)	M = 2,82 SD = 0,51	M = 3,06 SD = 0,67	M = 2,55 SD = 0,69	M = 2,87 SD = 0,53

Powyższe wyniki sprawdzono za pomocą Testu t, niestety nie są one istotne statystycznie. Następnie sprawdzono zależności pomiędzy wynikami testu SILL a innymi czynnikami takimi jak: wiek, płeć, poziom znajomości języków obcych, wykształcenie, zatrudnienie. Wśród wymienionych znaleziono dwie zależności. Współczynnik korelacji liniowej Pearsona wskazał na słabą ujemną korelację pomiędzy wiekiem badanych a rezultatem testu SILL: $r = 0,24$; $p \geq .05$, co oznacza, że osoby młodsze miały wyższe wyniki testu. Następnie współczynnik korelacji liniowej Pearsona wskazał na ujemną korelację pomiędzy statusem osób badanych a rezultatem testu SILL: $r = 0,26$; $p \geq .01$, co oznacza, że najlepsze rezultaty należały kolejno do: studentów studiów dziennych, osób zatrudnionych na pełen etat i osób zatrudnionych na pół etatu.

Ankieta Czynników Motywacyjnych Zoltana Dörnyei'a - wyniki

Pierwszym krokiem analizy było wyliczenie wskaźnika rzetelności Alfa-Cronbacha dla następujących zmiennych:

- a) zainteresowanie kulturą – zmienna mierzy poziom zainteresowania produktami kultury języka obcego, takimi jak: filmy, czasopisma, telewizja czy muzyka;

- b) stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym – zmienna mierzy nastawienie uczącego się do społeczności posługującej się danym językiem;
- c) nastawienie na korzyść – zmienna mierzy wpływ spodziewanej przydatności języka obcego do różnych celów – naukowych, zawodowych (lepszą pracą, wyższe zarobki itp.);
- d) integracyjność – zmienna, która mierzy nastawienie do kultury języka obcego oraz jego użytkowników;
- e) pewność siebie – zmienna mierzy wiarę uczącego się, że może on nauczyć się języka obcego z łatwością;
- f) zainteresowanie językami obcymi – zmienna mierzy ogólne zainteresowanie uczącego się językami obcymi;
- g) 'Idealne Ja' związane z językiem obcym – zmienna mierzy obecność *Idealnego Ja* związanego ze znajomością języka obcego;
- h) zamierzony wysiłek – zmienna pokazuje, jak wiele wysiłku uczący planuje włożyć w naukę języka obcego;

Zmienna	Numer pytania	α
Zamierzony wysiłek	58, 64, 67	0,73
Nastawienie na korzyść	44, 46, 49, 53, 54	0,80
Zainteresowanie kulturą	39, 41, 43, 51	0,77
'Idealne Ja' związane z językiem obcym	52, 61, 63, 66, 68	0,85
Integracyjność	45, 47, 48	0,68
Zainteresowanie językami obcymi	57, 60, 62, 65	0,67
Pewność siebie	55, 56, 59	0,59
Stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym	40, 42, 50	0,83

Tabela 1. Czynniki warunkujące motywację wraz ze wskaźnikami rzetelności Alfa-Cronbacha

Jak pokazuje powyższa tabela w przypadku trzech czynników wpływających na motywację do nauki języka obcego (pewność siebie, spójna postawa, zainteresowanie językami obcymi) wskaźniki rzetelności Alfa-Cronbacha są poniżej 0,7 co zwykle oznacza, że dana grupa pytań, nie dotyczy tego samego zjawiska i należy wyeliminować pytania, które ten wskaźnik zaniżają. Pytania oryginalnego testu, które odnosiły się tylko do języka angielskiego, były wielokrotnie sprawdzane przez używających testu badaczy pod względem rzetelności, jednakże na potrzeby obecnego badania treść tych pytań musiała być zmodyfikowana tak, aby osoby uczące się różnych języków, nie tylko angielskiego, mogły wziąć udział w ankiecie. Zmiany w treści pytań pociągnęły za sobą zmianę współczynnika rzetelności, zatem musiały zostać poddane dalszym modyfikacjom. Po serii testów, utworzone zostały dwie nowe zmienne: drugie podejście do społeczności mówiącej językiem obcym oraz druga pewność siebie, a pytanie: „Czy lubisz język obcy, który studiujesz?/Czy lubiłeś język obcy, który studiowałeś?” zostało wyłączone z dalszej analizy (badani uczyli się wielu języków lub żadnego). Nowy zbiór zmiennych wraz z wykazem poszczególnych py-

tań zamieszczony, jak również wyniki Testu t dla wszystkich zmiennych, zamieszczone są w tabelach poniżej.

Zmienna	Numer pytania	α
Stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym	40, 50, 42 + 45, 47, 57, 65	0,83
Pewność siebie	55, 56, 59 + 60, 62	0,71
Nastawienie na korzyść	44, 46, 49, 53, 54	0,80
Zainteresowanie kulturą	39, 41, 43, 51	0,77
'Idealne Ja' związane z językiem obcym	52, 61, 63, 66, 68	0,85
Zamierzony wysiłek	58, 64, 67	0,73

Tabela 2. Nowy zbiór zmiennych wraz ze wskaźnikami rzetelności Cronbach-Alfa

Podział 1	Stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym	Pewność siebie	Nastawienie na korzyść	Zainteresowanie kulturą	'Idealne Ja' związane z językiem obcym	Zamierzony wysiłek
Osoby jednojęzyczne (n = 41)	M = 4,42 SD = 1,07	M = 3,70 SD = 0,86	M = 4,19 SD = 1,23	M = 3,45 SD = 1,30	M = 3,07 SD = 1,19	M = 2,80 SD = 1,20
Osoby wielojęzyczne (n = 63)	M = 4,92 SD = 0,67	M = 4,41 SD = 0,84	M = 4,94 SD = 0,92	M = 4,55 SD = 0,91	M = 4,42 SD = 1,02	M = 4,13 SD = 0,94
Test t	t(102) = 2,62 p < .05	t(102) = 4,14 p < .05	t(102) = 3,36 p < .01	t(102) = 4,72 p < .05	t(102) = 6,17 p < .05	t(102) = 6,33 p < .05
Podział 2.1						
Osoby jednojęzyczne (n = 41)	M = 4,42 SD = 1,07	M = 3,70 SD = 0,86	M = 4,19 SD = 1,23	M = 3,45 SD = 1,30	M = 3,07 SD = 1,19	M = 2,80 SD = 1,20
Osoby wielojęzyczne (akwizycja symultaniczna) (n = 9)	M = 4,28 SD = 0,82	M = 4,47 SD = 0,95	M = 4,70 SD = 1,08	M = 4,42 SD = 0,84	M = 3,89 SD = 1,22	M = 3,48 SD = 0,85
Test t	t(48) = 0,37 p > .05	t(48) = 2,38 p > .05	t(48) = 1,16 p > .05	t(48) = 2,79 p < .05	t(48) = 1,85 p > .05	t(48) = 1,59 p > .05
Podział 2.2						
Osoby wielojęzyczne (akwizycja symultaniczna) (n = 9)	M = 4,28 SD = 0,82	M = 4,40 SD = 0,83	M = 4,70 SD = 1,08	M = 4,42 SD = 0,84	M = 3,89 SD = 1,22	M = 3,48 SD = 0,85
Osoby wielojęzyczne (akwizycja sukcesywna)	M = 5,02 SD = 0,59	M = 4,47 SD = 0,95	M = 4,98 SD = 0,89	M = 4,58 SD = 0,92	M = 4,51 SD = 0,97	M = 4,25 SD = 0,90

(n = 54)						
Test t	t(61) = 2,57 p < .05	t(61) = 0,76 p > .05	t(61) = 0,84 p > .05	t(61) = 0,49 P > .05	t(61) = 1,72 p > .05	t(61) = 2,35 p > 0.5

Tabela 3. Wyniki

Opinie i przekonania – wyniki

Dla sprawdzenia różnic opinii pomiędzy grupami użyto Testu t. Porównanie osób wielojęzycznych z osobami jednojęzycznymi nie wykazało żadnych znaczących różnic. Porównanie osób jednojęzycznych oraz osób wielojęzycznych, które nabyły język metodą akwizycji symultanicznej również nie wykazało żadnych znaczących statystycznie różnic. Test t wykazał różnice przekonań tylko w dwu przypadkach.

Po pierwsze, osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej oraz osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej różniły się od siebie w zapatrywaniach na sukces w nauce: „Sukces w nauce zależy od tego, czy nauka rozpoczęła się w dzieciństwie” - wynik dla osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej był (n = 9) M = 4,89 SD = 1,69; a dla osób wielojęzycznych akwizycji sukcesywnej (n = 54) M = 5,17 SD = 1,18; wynik Testu t był: t(61) = 0,61, p < .05; To oznacza, że osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej doceniały wagę rozpoczęcia nauki języka w dzieciństwie bardziej niż osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej.

Po drugie, osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej oraz osoby jednojęzyczne różniły się w zapatrywaniach na podobieństwa języków: „Pomiędzy językami istnieją podobieństwa, których nie można wyjaśnić w logiczny sposób, a które pomagają w uczeniu się” - wynik osób wielojęzycznych akwizycji sukcesywnej był (n = 54) M = 3,51 SD = 1,43; a osób jednojęzycznych był (n = 41) M = 4,48 SD = 1,11. Wynik Testu t był: t(93) = 3,71, p < .05. Osoby jednojęzyczne uważają, że pomiędzy językami istnieją nie-logiczne, a pomocne w nauce, podobieństwa, natomiast osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej widzą takich podobieństw znacznie mniej.

4. Odpowiedzi na pytania

Hipoteza 1

Hipoteza pierwsza zakładała istnienie różnic między osobami jednojęzycznymi a wielojęzycznymi pod względem:

- a) wiedzy na temat strategii uczenia się języków obcych
- b) motywacji do uczenia się języków obcych
- c) opinii dotyczących procesu uczenia się języków obcych

Jeśli chodzi o wyniki testu SILL, możemy zaobserwować niewielkie różnice w wynikach na korzyść osób wielojęzycznych, niestety różnice te nie są istotne statystycznie. Pośród wyników Ankiety Czynniki Motywacyjnych znaleziono trzy istotne statystycznie różnice między osobami jednojęzycznymi i wielojęzycznymi. Różnice dotyczyły następujących elementów:

1. Stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym – osoby jednojęzyczne ($n = 41$) $M = 4,42$ $SD = 1,07$, osoby wielojęzyczne ($n = 63$) $M = 4,92$, $SD = 0,67$;
2. Nastawienie na korzyść – osoby jednojęzyczne ($n = 41$) $M = 4,19$ $SD = 1,23$, osoby wielojęzyczne ($n = 63$) $M = 4,94$ $SD = 0,92$;
3. Zainteresowanie kulturą - osoby jednojęzyczne ($n = 41$) $M = 3,45$ $SD = 1,30$, osoby wielojęzyczne ($n = 63$) $M = 4,55$ $SD = 0,91$

We wszystkich przypadkach wyniki były wyższe dla osób wielojęzycznych. Jeśli chodzi o opinie na temat uczenia się, to pomiędzy grupami osób jednojęzycznych i wielojęzycznych nie znaleziono istotnych statystycznie różnic.

Hipoteza 2

Hipoteza druga zakładała istnienie różnic między osobami wielojęzycznymi akwizycji symultanicznej oraz osobami wielojęzycznymi akwizycji sukcesywnej w zakresie:

- a) wiedzy na temat strategii uczenia się języków obcych
- b) motywacji do uczenia się języków obcych
- c) opinii dotyczących procesu uczenia się języków obcych

Osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej osiągnęły lepsze wyniki w teście SILL od osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej, lecz różnice te, choć widoczne, nie są jednak istotne statystycznie.

Pośród wyników ankiety czynników motywacyjnych znaleziono jedną statystycznie istotną różnicę między osobami wielojęzycznymi akwizycji symultanicznej i wielojęzycznymi akwizycji sukcesywnej. Różnica dotyczyła zmiennej: „Stosunek do społeczności mówiącej językiem obcym” – osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej ($n = 9$) $M = 4,28$ $SD = 0,82$, osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej ($n = 54$) $M = 5,02$ $SD = 0,59$. U osób wielojęzycznych akwizycji sukcesywnej postrzeganie społeczności mówiącej językiem obcym było pozytywne w dużo większym stopniu, niż u osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej.

Jeśli chodzi o opinie dotyczące procesu uczenia się, pomiędzy osobami wielojęzycznymi akwizycji symultanicznej i akwizycji sukcesywnej znaleziono jedną istotną statystycznie różnicę. Różnica dotyczyła zmiennej:

1. „Sukces w nauce zależy od tego, czy nauka rozpoczęła się w dzieciństwie” - osoby wielojęzyczne (akwizycja symultaniczna) – ($n = 9$) $M = 4,89$ $SD = 1,69$; osoby wielojęzyczne (akwizycja sukcesywna) – ($n = 54$) $M = 5,17$ $SD = 1,18$; $t(61) = 0,61$, $p < .05$.

Osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej zgadzały się z tym twierdzeniem nieco częściej i w sposób bardziej zdecydowany niż osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej.

Hipoteza 3

Hipoteza trzecia zakładała, że pomiędzy grupą osób jednojęzycznych oraz grupą osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej istnieją podobieństwa, wynikające z faktu, że osoby te nie posiadały doświadczenia w świadomym uczeniu się języków obcych, a dotyczące:

- a) wiedzy na temat strategii uczenia się języków obcych
- b) motywacji do uczenia się języków obcych
- c) opinii dotyczących procesu uczenia się języków obcych

Porównując wyniki testu SILL widzimy podobieństwa. Średnia dla osób jednojęzycznych to $M = 2,56$ $SD = 0,68$, dla osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej to $M = 2,57$ $SD = 0,54$. Osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej wypadły nieco lepiej ze średnią $M = 2,87$ $SD = 0,53$. Różnice pomiędzy wynikami testu SILL nie są istotne statystycznie.

Natomiast pośród wyników ankiety czynników motywacyjnych znaleziono istotną statystycznie różnicę pomiędzy dwiema grupami, różnica ta dotyczyła następującej zmiennej:

Zainteresowanie kulturą – osoby jednojęzyczne ($n = 43$) $M = 3,45$, $SD = 1,30$, osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej ($n = 9$) $M = 4,42$ $SD = 0,84$.

4. Wnioski i dyskusja

Celem badania było sprawdzenie, czy osoby wielojęzyczne oraz jednojęzyczne różnią się podejściem do procesu uczenia się języka obcego. Na obraz jednostkowego podejścia do nauki języka obcego złożyły się: opinie, wiedza o strategiach oraz motywacja do nauki.

Hipoteza pierwsza zakładała, że wszystkie osoby wielojęzyczne objęte badaniem, zarówno takie, które nauczyły się języka w dzieciństwie jak i takie, które nauczyły się języka w późniejszym okresie życia różnią się w podejściu do uczenia się od osób jednojęzycznych. Hipotezę tę udało się potwierdzić. Nie udało się znaleźć statystycznie istotnych różnic w wynikach testu dotyczącego strategii uczenia się języków obcych, natomiast testy wykazały istnienie różnic w teście motywacyjnym. Osoby wielojęzyczne osiągnęły wyższe wyniki od osób jednojęzycznych, dotyczy to trzech zmiennych: stosunku do społeczności mówiącej językiem obcym, nastawienia na korzyść, zainteresowania kulturą. Test potwierdza intuicyjne wyobrażenia na temat osób wielojęzycznych, jako bardziej zainteresowanych innymi kulturami, społecznościami, bardziej ambitnych, rozumiejących wpływ znajomości języka na późniejsze sukcesy zawodowe. Co zaskakujące, nie

znaleziono istotnych statystycznie różnic w sferze opinii na temat uczenia się języków obcych.

Hipoteza druga zakładała istnienie różnic między osobami wielojęzycznymi akwizycji sukcesywnej oraz osobami wielojęzycznymi akwizycji symultanicznej. W obu grupach istniała znajomość jednego lub wielu języków obcych, ale efekt ten został osiągnięty w różny sposób. Podczas gdy osoby z grupy akwizycji symultanicznej znalazły się w wielojęzycznym środowisku we wczesnym dzieciństwie, osoby z grupy akwizycji sukcesywnej nauczyły się języka obcego w późniejszym wieku korzystając z kursów lub w szkole. Założono, że grupy te będą się różnić przede wszystkim pod względem znajomości strategii uczenia się, i rzeczywiście, osoby wielojęzyczne z grupy akwizycji sukcesywnej osiągnęły lepsze wyniki testu SILL od osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej, niestety wyniki te nie są istotne statystycznie. W teście motywacyjnym znaleziono jedną statystycznie istotną różnicę, osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej miały wyższe wyniki dotyczące podejścia do społeczności mówiącej językiem obcym od osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej. Jest to tylko jeden z elementów modelu Zoltana Dörnyei'a, ale jego obecność może wskazywać na różnice motywacyjne pomiędzy dwiema grupami. Różnica została wykazana, ale, aby mówić o motywacji obu grup, należałoby to zagadnienie dokładniej zbadać. W części testu dotyczącego opinii na temat uczenia się języków odkryto jedną istotną statystycznie różnicę. Osoby wielojęzyczne akwizycji sukcesywnej bardziej zdecydowanie zgadzały się z twierdzeniem, że sukces w nauce zależy od tego, czy nauka rozpoczęła się w dzieciństwie, od osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej. Brak doświadczenia w świadomym uczeniu się sprawił, że osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej nie wiedzą o swoim uprzywilejowaniu względem innych uczących się języków obcych. Dzięki istnieniu tej różnicy, udało się potwierdzić hipotezę drugą.

Hipoteza trzecia zakładała, że pomiędzy osobami jednojęzycznymi oraz wielojęzycznymi akwizycji symultanicznej nie będzie różnic, co ma wynikać z faktu, że w obu grupach brak doświadczenia w świadomym nabywaniu języka obcego. Porównanie wyników testu strategii językowych ukazało brak różnic pomiędzy grupami. Nie znaleziono również różnic w części testu dotyczących opinii na temat uczenia się języków obcych.

Natomiast, pośród wyników części motywacyjnej testu, znaleziono jeden istotny statystycznie wynik, który wskazuje na to, iż osoby wielojęzyczne akwizycji symultanicznej charakteryzuje wyższe od osób jednojęzycznych zainteresowanie kulturą języka obcego. Tym samym, nie udało się potwierdzić hipotezy trzeciej.

Na podstawie powyższego badania możemy zobaczyć jak ważne są szczegóły w planowaniu badań dotyczących nauki języków obcych. Podstawowym mankamentem obecnego projektu, utrudniającym właściwą analizę wyników, jest fakt, że nie posiadamy danych na temat obecnej aktywności językowej uczestników badania. Nie wiemy, czy uczyli się języków obcych w trakcie badania, a także jak długo uczyli się języków obcych. Dodatkowo grupa osób wielojęzycznych akwizycji symultanicznej jest zbyt

mała, liczy tylko 9 osób i dlatego pod znakiem zapytania stoi rzetelność otrzymanych w tej grupie wyników. Oba testy użyte w ankiecie – test SILL Rebeki Oxford oraz ankieta czynników motywacyjnych Zoltana Dörnyei'a zostały stworzone do badania osób uczących się języka obcego, nie zaś dla osób jednojęzycznych, które nigdy nie uczyły się języka obcego. Treść pytań została dostosowana do potrzeb osób bez doświadczenia w uczeniu się, co w kilku przypadkach zmieniło ich znaczenie. Dla tego typu badania należałoby zapewne stworzyć osobny test dla osób jednojęzycznych bez doświadczenia w uczeniu się, co nie tylko zapobiegłoby niejasnościom, ale również zwiększyłoby liczbę chętnych do wzięcia udziału w badaniu, która wśród osób jednojęzycznych była bardzo niska. Osoby jednojęzyczne różnią się w swoim podejściu do procesu nauki języka obcego od osób wielojęzycznych, a grupa osób wielojęzycznych nie jest jednorodna. Uczestnicy badania, po wypełnieniu ankiety, wyrażali opinię, że badanie uświadomiło im wiele faktów związanych z akwizycją języka, jak również wyrażali chęć poszerzania wiedzy w tym zakresie. Pozostaje mieć nadzieję, że rezultaty obecnego badania będą inspiracją do dalszych dociekań w tej dziedzinie.

Cytowana literatura

- Clément, Richard/Gardner, Robert C./Smythe, Peter C. (1977): Motivational variables in second language acquisition. A study of francophones learning English. W: Canadian Journal of Behavioural Science, 9, s. 123-133.
- Cohen, Andrew. D./Scott, Kimberly (1996): A synthesis of approaches to assessing language learning strategies. W: Oxford, Rebecca (ed.) (1996): Language learning strategies around the world: Cross-cultural perspectives. Manoa, s. 89 – 106.
- Cook, Vivian (1995): Multi-competence and the effects of age. W: Singleton, David/Lengyel, Zolt (ed.) (1995): The Age Factor in Second Language Acquisition. Clevedon, s. 51 – 66.
- Cook, Vivian (2008): Second Language Learning and Language Teaching. London.
- Dörnyei, Zoltan (2001): Teaching and Researching Motivation. London
- Dörnyei, Zoltan/Csizer, Kata (2005): Language Learners' Motivational Profiles and Their Motivated Learning Behavior. *Language Learning* 55 (4), s. 613 – 659: <http://interscience.wiley.com/> (15.01.2009).
- Dörnyei, Zoltan (2009): The L2 Motivational Self System. W: Dörnyei, Zoltan/Ushioda, Emma (ed.): Motivation, Language Identity and the L2 Self, s. 9 – 42.
- Dörnyei, Zoltan/Ushioda, Emma (ed.) (2009): Motivation, Language Identity and the L2 Self. Bristol.
- Gardner Robert C. (1985): Social psychology and second language learning. The role of attitudes and motivation. London.
- Gardner, Robert C./Masgoret, Anne-Marie (2003): Attitudes, Motivation, and Second Language Learning: A Meta-Analysis of Studies Conducted by Gardner and Associates. *Language Learning*, 53, s. 167 – 210: <http://interscience.wiley.com/> (01.01.2009).
- Graham, Suzanne (1997): Effective Language Learning. Positive Strategies for Advanced Level Language Learning. Clevedon.
- Jessner, Ulrike (2006) Linguistic Awareness in Multilinguals. English as a Third Language. Edinburgh.
- Mackey, William F. (2000): The Description of bilingualism. W: Wei, Lee (ed.) The Bilingualism Reader. London/New York, s. 26 -54.
- Naiman, Neil/Frölich, Maria/Stern, Hans H./Todesco, Angie (1996): The Good Language Learner. Clevedon.

- O'Malley, J. Michael/Chamot, Anna U. (1990): *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge.
- Oxford, Rebecca (1990): *Language learning strategies. What every teacher should know*. New York.
- Oxford, Rebecca (ed.) (1996): *Language learning strategies around the world: Cross-cultural perspectives*. Manoa.
- Rubin, Joan (1975): What the "good language learner" can teach us. *TESOL quarterly*. 9 (1), s. 41 – 51: <http://jstor.com/> (27.07.2009).
- Ryan, Stephen (2009): Self and Identity in L2 Motivation in Japan: The Ideal L2 Self and Japanese Learners of English. W: Dörnyei, Zoltan/Ushioda, Emma (ed.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self*, Bristol, s. 120 – 144.
- Schumann, John H. (1998): *The neurobiology of affect in language*. Oxford.
- Singleton, David/Lengyel, Zsolt (ed.) (1995) *The Age Factor in Second Language Acquisition*. Clevedon.
- Tatsuya, Taguchi/Magid, Michael/ Papi, Mostafa (2009): *The L2 Motivational Self System among Japanese, Chinese and Iranian Learners of English: A Comparative Study*. W: Dörnyei, Zoltan/Ushioda, Emma (ed.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self*. Bristol, s. 66 – 97.
- Wei, Lee (ed.) (2000) *The Bilingualism Reader*. London/New York.